

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

7
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

7491
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 406 sahifa, 30-iyul, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori
Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasida professori
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Green Economy Transition Strategy for Uzbekistan	6
Raekwon Chung , Chairman, Supervisory Committee for New Climate Innovation Center at TSUE	
Jahon Savdo Tashkilotiga a'zolikning dolzarb masalalari.....	8
Nodira Shotursunova , Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
"Yashil iqtisodiyot" dan "yashil taraqqiyot" sari.....	12
Shoyqulov Baxtiyor Bakirovich , t.f.n., dotsent	
Tadbirkorlik faoliyatida yuzaga keladigan risklarni sug'urtalashning mohiyati va xususiyatlari.....	16
Egamov Zoxid Baxtiyarovich , bosh mutaxassisi	
Unleashing the Potential of Human Capital for Green Development: Bridging the Gap between Environmental Sustainability and Skill Development.....	26
Muratova Muzayana , Teacher	
Анализ состояния применения механизма инновационного управления инфраструктурами нефтегазовых предприятиях в условиях глобальной потепление земли.....	34
Кучаров Абдор Сабирижанович , профессор; Динара Нурмамад кизи Ишманова , доцент; Тю Константин Геннадьевич , соискатель	
Enhancing Methodology for Developing Professional and Communicative Skills of Future Economists in the Context of Teaching English and Green Economy	39
Nargiza Samandarova Muxammadovna , Teacher	
The Role of Higher Education in Shaping a Sustainable Green Economy.....	47
Ikromov Sayidolim , Teacher	
O'zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari.....	54
Rasulova Nigora Yusupovna , kafedra assistenti	
Qishloq hududlarini rivojlantirishda agroturizmning ahamiyati	58
Jontemirova Iroda Ikrom qizi , talaba	
Iqtisodiy rivojlanish yo'lida "Yashil iqtisodiyot" ning o'rni.....	61
Hamroyeva Sevinchbonu Hamroyevna , talaba	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyot va yashil byudjetlashtirish tizimiga o'tishning ahamiyati.....	64
Raxmanov M. A. , tayanch doktorant	
Sustainable Globalization: Nurturing a Green Economy in Higher Education.....	68
Tukhtaeva Shakhnoza , Teacher	
Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni investitsiyalar yordamida oshirish xususiyatlari.....	75
Bauyetdinov Majit Janizaqovich , kafedra dotsenti; Djumaniyazov Ubbiniyaz Ismayl uli , tayanch doktoranti	
Qishloq xo'jaligi nisbiy samaradorligini baholash.....	79
Berkinov Bozorboy , iqtisodiyot fanlari doktori, professor; Qulmatova Sayyora Safarovna , PhD; Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchisi	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	86
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda eksportni kreditlash mexanizmlarini yanada kengaytirish yo'nalishlari.....	97
G'aniyev Shaxriddin Abduvoxidovich , i. f. d., professor; Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. d. (PhD)	
Tijorat banklarida iqtisodiy-matematik modellash tizimining samaradorligini yanada oshirish usullari.....	102
Raxmanov Mexridin Sindarovich , kafedra dotsent v. b.	
Banklarda moliyaviy resurslarni boshqarishning ayrim rivojlangan mamlakatlar tajribasi.....	106
Ortiqov Uyg'un Davlatovich , kafedra dotsenti, i.f.n.	
Зарубежный опыт в области цифровизации цепочки поставок продуктов питания	115
Марданова Барно Асатуллоевна , докторант	
Environmental culture and building the ecosystem performance: An empirical analysis from Uzbekistan.....	119
Aziz Zikriyoev , PhD	
Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirishda innovatsiya va raqamlashtirish bo'yicha xorij tajribasi.....	129
Kambarova Sh. M. i.f.b.f.d. PhD	

Xalqaro dividend siyosati tajribalarida "S&P 500 dividend aristocrats" amaliyoti va uni milliy fond bozorida qo'llash imkoniyatlari	134
Sherkuziyeva Nasiba Abrorovna , dotsent	
Yirik sanoat korxonalarida innovatsion menejmentni joriy etish asosida mehnat samaradorligini oshirish yo'llari	139
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich , i. f. b. f. d. (PhD), dotsent; Saotaliyeva Nozima Isomiddinovna , talaba	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	147
Norov Akbar Ruzimamatovich	
O'zbekistonda sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlari tahlili	151
Egamberiyev Shuxrat Satimbayevich , i.f.f.d.(PhD)	
Aholining tadbirkorlik faolligini oshirishda oilaviy tadbirkorlikning roli	158
Xudayarova Maftuna Shavkatovna , tayanch doktorant	
Elektron tijoratni samarali tashkil etishda raqamli platformalarning yaratilish texnologiyasi	164
Karimova Shirin Zoxid qizi , tayanch doktorant	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish orqali aholi bandligini ta'minlash	168
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Aglomeratsiya iqtisodiyoti – hududiy rivojlanini harakatlantiruvchi omili sifatida	172
Raximbayev Akmal Azatboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Overview of Environmental Management in Uzbekistan: A Comparative Analysis of Protected Areas and Waste Management.....	177
Mamadjonova Sarvinoz Sharifjonovna , PhD	
Obligatsiyalar bozorining paydo bo'lishi va uning iqtisodiyotga kapital jalb qilishdagi ahamiyati	182
Xushvaqov Islombek Muxammadi o'g'li , tayanch doktorant	
Iqtisodiy subyektlarga soliq yukini hisoblashning ahamiyati va zarurati.....	186
Abduturovov Jasurbek Nozimjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	195
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Yangi O'zbekiston taraqqiyotida sug'urta munosabatlarini amalga oshirishning ahamiyati va zarurligi.....	199
Abdutarapova Dildora Farxodjon qizi , tayanch doktorant	
Assotsiativ qoidalar va bozor savatlarining tahlili	205
Sh. B. Rajabov; Sadinov Aziz Ziyadullayevich , 3 st year doctoral student	
Mamlakatda davlat soliq xizmati organlari soliq ma'muriyatchiligi faoliyati tahlili.....	210
Tashmuxeimedova Yayra , tadqiqotchi	
Exploring the Integration of Management and Marketing Strategies in Higher Education Institutions: Addressing Crucial Gaps for Enhanced Organizational Performance.....	213
Rakhimova Gulnoza , Teacher	
Особенности научной биографии художника Урала Тансыкбаева (на материале эпистолярного наследия).....	218
Искендир Аккуралай Абдиуалиевна , докторант	
Raqamli iqtisodiyot: milliy iqtisodiyot drayveri	222
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna , kafedra dotsenti; Berdiyeva Janonaxon Jahongir qizi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	228
Суюнова Фотима Баходир кизи , базовый докторант	
Таргетирование инфляции в Узбекистане: предпосылки применения и первые итоги	233
Рашидов Рахимжон Искандарович , в.и.о доцента; Якубова Шамшинур Шухратовна , к.э.н., доцент, докторант (DSc)	
O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati va uning barqarorligini ta'minlashda sug'urtaning o'rni	240
Nomozova Qumri Isoyevna , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	
Tijorat banklarining investitsion jozibadorligini takomillashtirishning xorijiy davlatlar tajribalari.....	248
Nazarov Qilich Xolmuradovich , kafedra assistenti	
Bank moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda huquqiy mexanizmlarning o'rni	255
Akbarov Behzodhon Ulug'bek o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarida muammoli aktivlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	262
Do'sanov Doniyor , magistr	

Tijorat banklarida raqamli texnologiyalarni joriy qilish xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar	269
N. N. Ro'ziyev	
Exploring the Potential of Islamic Finance in Uzbekistan.....	277
Sattorova Nasiba G'anijon qizi, Teacher	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari faoliyatini tartibga solish tizimining zamonaviy holati.....	284
Murodova Dilnoza Choriyevna, PhD	
Kredit mexanizmini metodologik asoslarini takomillashtirish	288
Gadoyev So'hrob Jumakulovich, mustaqil tadqiqotchi	
Korxonalarda raqamli marketing vositalaridan foydalanish xususiyatlari.....	295
M. A. Saparova, talaba	
Приоритетные направления модернизации системы подготовки туристских кадров.....	299
Очилова Хилола Фармоновна, к.э.н., доцент	
Improving the use of competitive strategies in the management of sewing and knitting enterprises during green development	304
Vafoyeva Dilafruz, Teacher	
O'zbekistonda savdo xizmatlari sohasining rivojlanish tendensiyasi va istiqbollari	311
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, katta o'qituvchisi, PhD	
O'zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilishning zamonaviy statistik usullaridagi tahlili	316
Kutbitdinova Muhayyoxon Inoyatovna, tayanch doktorant	
O'zbekiston to'qimachilik sanoatida CRM strategiyalaridan foydalanish yo'llari	323
Xalilova Nafisa Komilovna, magistrant	
Ko'zi o'z shaxslarni ish bilan ta'minlashni qonunchilik vositasida tartibga solishdagi xorijiy tajriba	327
Usmonov Ziyodulla Ulmas o'g'li, tayanch doktorant	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров.....	334
Джурбаев Отабек Джурбаевич, доцент кафедры	
Необходимость управления активами и пассивами современными банками Узбекистана.....	341
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Transport logistika xizmatini eksportni takomillashtirishga ta'siri	349
Jumabayeve Akmole Sheraliyevich, magistrant	
Цифровая валюта: возможные последствия вывода из обращения наличных денег	354
Бахромов Мирзаахмад Рустам угли, студент; Абдикаримова Динара Рустамхановна, научный руководитель, д. э. н. (DSc)	
Systematic mapping study of higher education in green development context.....	361
Asqarova Feruza Abdullaevna, Senior Teacher	
O'zbekistonda rekreatsiya turizmini rivojlantirish imkoniyatlari	368
Vayskulov Ramazon Alisher o'g'li, kafedra o'qituvchisi; Shaymanova Nigora Yusupovna, tayanch doktoranti	
Особенности подготовки юных футболистов на этапах начальной подготовки, спортивно – оздоровительном и групп начальной специализации.....	373
Д. К. Исмагилов, кандидат педагогических наук, доцент	
Optimizing Financial Resources Management in Treasury Systems for Sustainable Green Development.....	377
Shodmonkulova Shahlo, PhD student	
Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional asoslarini takomillashtirishning xorij davlatlar tajribasi	384
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi	
Bank tizimida resurs bazasini mustahkamlash yo'llari.....	390
Voxidov Oybek Rozikovich, mustaqil tadqiqotchisi	
Integrating Career-Oriented Communication Competences in English Language Teaching for Future Specialists in Higher Education Institutions: A Catalyst for Green Economy	398
Rajapov Sulaymon Nuraddin Ugli, Teacher	
Tijorat banklari faoliyatida raqamli texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini baholash istiqbollari	406
Fayziyeva Muyassarzoda Xancharovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	

AGLOMERATSIYA IQTISODIYOTI – HUDUDIIY RIVOJLANINI HARAKATLANTIRUVCHI OMILI SIFATIDA

Raximbayev Akmal Azatboyevich

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada aglomeratsiya iqtisodiyoti va uning zamonaviy yondashuvlari aniqlangan. Jahon aglomeratsiya iqtisodiyoti doirasida hal etilishi lozim bo'lgan global va mintaqaviy muammolar aniqlangan. O'zbekistonda sanoat aglomeratsiyalarini rivojlantirishga bo'lgan yondashuv aniqlangan. Aglomeratsiya iqtisodiyotining fundamental asoslarini yaratishning hududiy rivojlanishga ijobiy ta'sirlari aniqlangan.

Kalit so'zlar: sanoat, hudud, mintaq, aglomeratsiya, urbanizatsiya, klaster, integratsiya, sinergiya, hududiy sanoat, sanoat tarmoqlari.

Аннотация: В данной статье определяется экономика агломерации и ее современные подходы. Выявлены глобальные и региональные проблемы, которые необходимо решать в рамках мировой агломерационной экономики. Определен подход к развитию промышленных агломераций в Узбекистане. Определено положительное влияние создания фундаментальных основ экономики агломерации на региональное развитие.

Ключевые слова: промышленность, территория, регион, агломерация, урбанизация, кластер, интеграция, синергия, региональная промышленность, отрасли промышленности.

Abstract: This article defines the economy of agglomeration and its modern approaches. Global and regional problems that need to be solved within the framework of the world agglomeration economy have been identified. The approach to the development of industrial agglomerations in Uzbekistan has been defined. The positive effects of creating the fundamental foundations of the agglomeration economy on regional development have been determined.

Key words: industry, territory, region, agglomeration, urbanization, cluster, integration, synergy, regional industry, industrial sectors.

KIRISH

Aglomeratsiya nafaqat urbanizatsiya jarayonlarini aks ettiruvchi tushuncha, balki, sanoat va hududiy iqtisodiyotni tashkil etishning o'ziga xos ilmiy yondashuvi sifatida shakllangan. Aglomeratsiyaning ta'siri mintaqaviy iqtisodiyot fanlarida bir asrdan ko'proq vaqt davomida o'z dolzarbligini yo'qotmay keldi va bu boradagi tadqiqotlar haligacha amalga oshirilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Aglomeratsiyani iqtisodiy tushunishga bag'ishlangan birinchi ilmiy ish 1890-yilda ingliz iqtisodchisi Alfred Marshall "Iqtisodiy fanlar tamoyillari" asarida keltirilgan. Unda aglomeratsiyalarni transport xarajatlarini tejash, ishlab chiqarish tajribasi va inson kapitalini firmalarning sanoat klasterlarida o'zaro almashish usuli sifatida ta'riflagan¹. Klassik iqtisodiy qarashlardan farqli ravishda amerikalik iqtisodchi olim Maykl Porter mintaqaviy klasterlarning o'zaro ta'sirini ularning geografik, madaniy va tarixiy yaqinligidan kelib chiqqan holda aglomeratsiyaning raqobatdosh afzalliklarini oshirish usuli sifatida ko'rib chiqdi va hududiy rivojlanishning aglomeratsiyalarga asoslangan klaster nazariyasini ilgani suradi.²

Aglomeratsiya deganda ma'lum bir geografik hududda korxonalarning klasterlashuvi tushuniladi³. Aglomeratsiya iqtisodiyoti ishchilar va korxonalarning geografik jihatdan birgalikda joylashishiga olib keladigan mex-

1 Marshall A. Принципы экономической науки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.либRARY.фа.ру/филес/Маршалл.пдф>.

2 Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер. – Москва: Альпина Бизнес, 2005. – 454 с.

3 Bolter K., Robey J. Agglomeration Economies: A literature review. – 2020..

anizm sifatida qaraladi. Aglomeratsiya iqtisodiyoti o'xshash yoki bir-birini to'ldiruvchi tovarlarni ishlab chiqaruvchi bir qator firmalarning bir-biriga yaqin joylashuvi asosida yuzaga keladi, bu esa, o'z navbatida, ushbu korxonalar uchun ijobiy tashqi ta'sirlarni keltirib chiqaradi⁴. Aglomeratsiya iqtisodiyotining ikkita asosiy turi mavjud: sanoat konsentratsiyasi (localization economiyes) va hudud iqtisodiy faoliyatni zichlashuvi (urbanization economiyes) natijasida yuzaga keladiganlar⁵. Geografik yondashuv nuqtayi nazaridan, aglomeratsiya aholini joylashtirish va hududiy tashkil etish tizimi sifatida qaraladi, u barqaror aloqalar bilan birlashtirilgan yirik markazlardan iborat bo'lgan aholi yashash punktlarining tayanch doirasi hisoblangan transport, logistika, siyosiy, madaniy va iqtisodiy makon sifatida qaraladi⁶.

2000–2010-yillarda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga (keyingi o'rinlarda OECD deb yuritiladi) a'zo bo'lgan 23 ta davlatda yalpi ichki mahsulot o'sishining qariyb 50 foizi shahar aglomeratsiyalari hissasiga to'g'ri keladi. 2020-yilga kelib dunyo aholisining 50% dan ortig'i shaharlarda istiqomat qiladi, bu esa jahon yalpi ichki mahsulotining 80% ni tashkil qiladi. Prognozlarga ko'ra 2030-yilga borib dunyo aholisining 33% aholisi 500 mingdan ko'proq bo'lgan shaharlarda istiqomat qiladi. Dunyoning 600 ta eng yirik shaharlarida 2017-yil ma'lumotlariga ko'ra jami aholining 22 foizi, ya'ni qariyb 1,5 mlrd. kishi istiqomat qiladi va 2025-yilga borib, bu ko'rsatkich 2 mlrd. kishi yoki 25 foizga yetishi prognoz qilingan. Mazkur shaharlarning jahon yalpi mahsulotining 2027-yilda qariyb 60 foizi to'g'ri keladi (2017-yilda 48 foiz)⁷.

Shu bilan birga, aglomeratsiyalar rivojlanishida muammolar mavjudki, ularning yechish jahon hamjamiyati oldida turgan ustuvor vazifalardir, jumladan: aglomeratsiyalarning infratuzilmaviy rivojlanish; mehnatga layoqatli aholining qisqarishi, o'rta va kichik shaharlarda mahalliy byudjetlarni to'ldirishning manbalari va ularni rivojlantirish imkoniyatlarini qisqarib borishi, qishloq hududlarini rivojlantirish; ijtimoiy xizmatlar qishloqlarda narxining oshishi fonida aholining qarishi⁸.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Umuman olganda aglomeratsiya iqtisodiyotda keng o'rganiluvchi soha sifatida mintaqaviy iqtisodiy tizim va tuzilmalarning asosiy predmeti hisoblanadi.

Aglomeratsiya iqtisodiyoti ta'sir doirasi va kuchi uni shakllanish darajasiga qarab belgilanadi. Misol uchun, firmalarning yaqinligi va o'zaro ta'siridan (urbanizatsiya) kelib chiqadigan aglomeratsiyalarda masofa uzoqlashgan sari aglomeratsiya ta'sirining pasayishi kuzatiladi⁹. Urbanizatsiya iqtisodiyotida esa turli sohalarida boshqalarga yaqin joylashgan korxonalar uchun xarajatlarni qisqarishi tufayli sinergiya samarasi yuzaga keladi. Buning ma'nosi shundan iboratki, joyning kattaligi tufayli korxonalar o'z sohalaridan tashqarida tovarlar va xizmatlarning keng portfelidan (ya'ni, buxgalteriya hisobi, dizayn, yuridik xizmatlar) foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, aglomeratsiya iqtisodiyotidagi yana bir asosiy mexanizm mahalliyashtirish hisoblanadi, uning asosiy afzalliklari sanoatning boshqa firmalari yaqinida joylashtirish orqali o'zaro ta'sirini yuzaga chiqarish va qo'shilgan qiymat yaratishni nazarda turtishdir. Buning ma'nosi shundaki, firmalar infratuzilmani bo'lishish va o'z sanoati uchun ixtisoslashgan ishchi kuchini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Aglomeratsiya iqtisodiyotining afzalliklarini uchta mexanizm orqali umumlashtirish mumkin: almashish, moslashish va o'rganish. Firmalar obyektlarni, infratuzilmani, etkazib beruvchilarni va ishchi kuchini almashishdan foyda oladi. Firmalar va ishchilar kattaroq yoki ko'proq ixtisoslashgan mehnat fondida o'z malakalari va ehtiyojlarini yaxshiroq qondirishga qodir. Bundan tashqari, firmalar kattaroq bozorda yangi texnologiyalar va biznes amaliyotlarini osonroq o'rganishlari mumkin¹⁰.

Postindustrial iqtisodiyotda "aglomeratsiya" tushunchasi va uning klassik ilmiy nazariy qarashlari shakllangan va rivojlangan. Biroq, hozirgi kunda aglomeratsiya ishlab chiqarishda nafaqat tovarlar, xizmatlar va mehnat unumdorligini oshirishga shart-sharoit yaratish shakli, balki inson hayoti uchun qulay sharoitlar yaratish vositasi sifatida qaralmoqda. Ya'ni, iqtisodiyotni tashkil etish shakli emas, balki inson hayotini tashkil etish shaklidir¹¹.

2019-yil oxiridan buyon boshlangan global pandemiya inqirozi global aglomeratsiya tendensiyalarining yangi davrini yuzaga chiqardi.

- 4 Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition (Vol. 76, No. 6, pp. 77–90). Boston: Harvard Business Review
- 5 Cohen, J. P., Coughlin, C. C., & Paul, C. J. M. (2019). Agglomeration, productivity and regional growth: production theory approaches. In Handbook of regional growth and development theories. Edward Elgar Publishing
- 6 Merkuryev V. V. Organizatsionno-ekonomicheskie osnovy razvitiya aglomeratsiy munitsipal'nykh obrazovaniy: teoriya i metodologiya. Dis. na sois. uch. st. D. e.n. Kemerovo – 2022. 21 str.
- 7 <https://goroda2030.ekaterinburg.rf/file/8344ee89e6e392bb9fd9958b1649c973> (data obrazeniya 15.08.2019).
- 8 McKinsey Global Institute, 2011 "Urban World: Mapping the Economic Power of Cities" report
- 9 Audretsch, D., & Feldman, M. (2004). Knowledge spillovers and the geography of innovation. In J. V. Henderson & J. -F. Thisse (Eds.), Handbook of regional and urban economics: Cities and geography (Vol. 4, pp. 2713–2739). Amsterdam: North-Holland
- 10 Duranton, G., & Puga, D. (2004). Micro-foundations of urban agglomeration economies. In Handbook of regional and urban economics (Vol. 4, pp. 2063–2117). Elsevier.
- 11 Merzlov D. I. Razvitiye aglomeratsiy v krizisnye periody : dis. – Merzlov Dmitriy Ivanovich.-Sankt-Peterburg. SPbGEU. 2020.–180s, 2020.

Agar ishlab chiqaruvchi kuchlarning global miqyosda taqsimlanishini ko'rib chiqsak, unda jahon sanoat ishlab chiqarishi, elektr energetikasi, tog'-kon sanoati, metallurgiya, to'qimachilik sanoati va qishloq xo'jaligi kabi asosiy yo'nalishlarni baholash kerak.

Rivojlanayotgan mamlakatlarning jahon sanoat ishlab chiqarishidagi ulushini so'ngi 70 yil ichida yuqorilab borish tendensiyasi kuzatilmoqda. Jumladan, 2018-yilda dami sanoat ishlab chiqarishining qariyb 20–22% i 8 ta rivojlangan mamlakatlar hissasidir.

Sanoat ishlab chiqarishi eng yuqori darajada rivojlangan birinchi TOP–5 mamlakatlar: AQSh – jahon sanoat ishlab chiqarishining taxminan 20%; Yaponiya – 11%; Xitoy – 9%; Germaniya – 6%; Rossiya – 4%. Bular asosan shimoliy mamlakatlar hisoblanadi. Darhaqiqat, jahon ishlab chiqarish kuchlarining tuzilishi va taqsimlanishini tahlil qiladigan bo'lsak, shimoliy mamlakatlari ilm talab qiladigan tarmoqlarda ustun ekanini, “janubiy” esa konchilik, yengil va oziq-ovqat sanoatiga ko'proq e'tibor qaratganini ko'rishimiz mumkin.

Jahon energetika sanoati sanoatning barcha turlarini rivojlantirish ko'rsatkichi ekanligi e'tirof etilgan. Elektr energiyasi ishlab chiqarishning o'sishi, mintaqaning sanoat rivojlanishiga doimiy yuqori korelyatsiyasi kuzatiladi. Energiya iste'moli bo'yicha yetakchi mamlakatlar hisoblangan Xitoy (6723 TVt/soat); AQSh (4585 TVt/soat); Hindiston (1526 TVt); Rossiya (1125 TVt); Yaponiya (1062 TVt/soat); Kanada (682 TVt/soat); Germaniya (671 TVt/soat); Braziliya (582 TVt/soat); Fransiya (567 TVt soat); Koreya Respublikasi (558 TVt/soat).) ning umumiy ro'yxatida g'arb mamlakatlari asosiy iste'molchi va janubiy mamlakatlar esa uni ishlab chiqaruvchisi sifatida qatnashmoqda.

MDH mamlakatlarida gaz sanoatining rivojlanishi tabiiy gazning katta zaxiralari (jahon zaxiralarning qariyb 40%) bilan bog'liq bo'lsa-da, gaz sanoati rivojlanishida ikkinchi o'rinni Yaqin Sharq mamlakatlari hisoblangan Shimoliy Amerika (4,5%), G'arbiy Yevropa (4,5%) kabi 30 ga yaqin mamlakatlar hisoblanadi.

Umuman olganda, sanoatning bunday notekis taqsimlanishi hududardagi salohiyat va resurs imkoniyatlariga emas, ko'proq boshqa omillarga bog'liq va bu aglomeratsiyalarning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlarini aniqlash lozimligini keltirib chiqarida¹².

Yuqoridagilarni inobatga olganda, aglomeratsiya muammosiga bag'ishlangan manbalarda quyidagi ilmiy nazariy qarashlar shakllanganligini aniqlash mumkin:

- **Yevropa klassik modeli:** ishlab chiqarishning diversifikatsiyasiga asoslangan hududiy aglomeratsiyalar, bunda markaz ishlab chiqarish quvvati va atrofdagi aholi sonidan foydalanadi;
- **Amerika modeli:** markaz aholining haddan tashqari ko'payishini oldini olish uchun chekka hududlardan (hudud, infratuzilma, rekreatsion hududlar) foydalanadi (aholi punktlarini diversifikatsiya qilish asosida aglomeratsiyalar shakllanadi);
- **Rivojlanayotgan Osiyo modeli:** iqtisodiy faoliyat zichligini oshirish maqsadida ishlab chiqarish, iqtisodiy va inson kapitalining jadal o'sishini ta'minlash uchun aglomeratsiyaga kiritilgan shaharlarning rekreatsion, axborot va ta'lim salohiyatini birlashtirish va birgalikda foydalanish asosida aholisining turmush darajasini oshirishga qaratilgan aglomeratsiya modelidir.

Aglomeratsiya obyektlarni maqsadli, ixcham va eng mos keluvchi nuqtalarga joylashtirishga qaratilgan faoliyatni ifodalaydi, bu tarqoq qurilishga qaraganda sinergiya samarasining yuqori ko'rsatkichini beradi. Ushbu ta'sirlar mintaqaviy bozorni rivojlanishida, ta'lim sohasi, innovatsion faoliyat va investitsion jozibadorlikning o'sishi kabilarda o'z aksini topadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunga kelib, sinergiya ta'sirining eng oddiy misoli – bu hukumat tomonidan ham, mamlakat iqtisodiyoti uchun ham muhim bo'lgan aglomeratsiya samarasini yuzaga chiqarish imkonini beradigan, shaharlar, sanoat zonalar va ma'lum sohaga ixtisoslashgan klasterlarni o'z isiga oladi.

Ishlab chiqarish quvvatlarini taqsimlashda hududning ixtisoslashuvi muhim o'rin tutadi. Muayyan tarmoqqa tegishli korxonalarning yuqori hududiy konsentratsiyasi hududga yangi ishlab chiqarish quvvatlarini jalb etish va sanoat aglomeratsiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Korxonalarning bunday zichligi xom ashyo, mehnat va logistika xarajatlarini kamaytirishga imkon beradi, chunki ishlab chiqarish obyektlarining hududiy yaqinligi tufayli sanoat subyektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar sxemalari soddalashtirilgan. Iqtisodiy rayonning ixtisoslashuviga aloqador bo'lmagan tarmoqlar nisbatan yakkalanib qoladi, bu esa ularni tashkil etuvchi korxonalarning iqtisodiy samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va ularning bozor iqtisodiyoti sharoitida mavjud bo'lishining imkonsizligiga olib keladi. Biroq, O'zbekiston sanoatini hududiy rivojlanishiga e'tibor qaratilganda bunday holatlar yuqori nisbatlarni ifodalamaydi.

12 Нещадин А.А. Новые тенденции расселения в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dok.opredelim.com/docs/index-51975.html> (дата обращения: 15.08.2019)

Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish, sanoatda bandlar va sanoat korxonalarining soni bo'yicha hududiy taqsimlanishini ko'radigan bo'lsak, hududiy iqtisodiy rivojlanishning mutanosiblik tamoyillari asosida sanoatni rivojlantirishga ahamiyat qaratilganligi aniqlanadi (1-jadval).

1-jadval: O'zbekiston Respublikasi sanoatining hududiy rivojlanishi¹³

Hududlar	Respublika ishlab chiqarish sanoati tarkibida hududlarning ulushi, %	Ishlab chiqarish sanoatda bandlarning ulushi, %	Ishlab chiqarish sanoati korxonalari soni bo'yicha ulushi, %
Qoraqalpog'iston Respublikasi	3,3	3,34	3,40
Andijon	11,6	10,06	10,40
Buxoro	5,6	5,35	5,34
Jizzax	2,3	2,90	3,99
Qashqadaryo	3,3	4,70	5,03
Navoiy	14,8	5,68	3,88
Namangan	3,2	7,81	7,99
Samarqand	6,1	9,68	8,89
Surxondaryo	1,4	3,46	5,18
Sirdaryo	1,5	1,85	2,35
Toshkent	17,5	14,71	9,91
Farg'ona	6,2	13,40	11,08
Xorazm	3,8	3,41	4,86
Toshkent sh.	19,5	13,66	17,69

Ishlab chiqarish sanoatida O'zbekiston hududlarida yuqori farq darajalari aniqlanmasa-da, sanoat tarmoqlari bo'yicha ixtisoslashuv darajasi so'ngi yillarda ortib borish holatini ko'rish mumkin. Jumladan, 2021-yilda Respublikada ishlab chiqarilayotgan Kimyo mahsulotlarining 26,8 foizi Qoraqalpog'iston Respublikasi, Oziq-ovqat mahsulotlarining 16,3 foizi Toshkent viloyati va 18,5 foizi Toshkent shahriga, To'qimachilik mahsulotlarining 33,6 foizi vodiylar (Andijon, Namangan, Farg'ona) viloyatlari, Qog'oz va qog'oz mahsulotlarining 30 foizi Toshkent viloyatlari hissasi, Farmatsevtika mahsulotlari va preparatlarining 69,0 foizi Toshkent shahri hissasiga to'g'ri kelgan.

Turli omillarning sanoatga ta'sirini ko'rib chiqishda xomashyo manbalari, yoqilg'i manbalari, mehnat resurslari va mahsulot iste'moli sohalari bilan eng bog'liq bo'lgan tarmoqlarni aniqlash mumkin. Biroq, faqat ustun omilni hisobga olgan holda ishlab chiqarishni joylashtirish imkoniyatini ko'rib chiqish noto'g'ri bo'ladi, barcha omillarni optimal tarzda birlashtirish eng maqsadga muvofiq yo'nalish hisoblanadi.

Sanoati rivojlanayotgan O'zbekistonning aglomeratsiyasi modeli ishlab chiqarish, iqtisodiy va inson kapitalining o'sishini jadallashtirish uchun shaharlar va iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirishga intilish, integratsiyalashning rekreatsion, axborot va ta'lim salohiyatidan birgalikda foydalanishga asoslangan klastelar yaratish nazarda tutilmoqda.

Mintaqaviy (aglomeratsiya) klaster – bu bir aglomeratsiyada joylashgan, sinergiya samarasini yaratish maqsadida bir xil yoki turdosh sohalarda faoliyat yurituvchi, bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan bir nechta tashkilotlarning iqtisodiy birlashmasi. Shunga ko'ra, O'zbekistonda sanoat aglomeratsiyalarini rivojlanishi hududiy yaxlitlik va mintaqaviy sanoatni o'sishini mutanosib saqlagan holda sanoat tarmoqlariga hududlarni ixtisoslashtirish orqali aglomeratsiyalar rivojlanishiga erishish strategik yo'nalish hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagilardan xulosa qilganda aglomeratsiya iqtisodiyoti va uning fundamental asoslarini yaratish hududiy rivojlanishda quyidagi muhim bo'lgan iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash imkonini beradi:

13 O'zbekiston sanoati. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. Toshkent 2022-yil. – O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi statistik to'plami ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

Joylashuvni lokalizatsiya samarasi: har xil turdagi xarajatlarni kamaytirish uchun hududiy prinsip bo'yicha yaqin bo'lgan tarmoqlarni birgalikda rivojlantirishi orqali tranzaksiya, taqsimot va lagistik xarajatlarni qisqarish, ishlab chiqarish omillarining maqsadli va samarali taqsimoti, optimal kommunikatsiya, axborot va boshqalarni shakllantirish, mehnat unumdorligini oshirish, mahalliy, yagona mehnat bozorini shakllanishi, innovatsiyalarga qodir yuqori malakali mutaxassislar jamlanishi va yangi iqtisodiy tarmoqlarni paydo;

Urbanizatsiya samarasi: innovatsion, yuqori texnologiyali faoliyatlarni mutanosib rivojlanishi, infratuzilma, ta'lim va yuqori turmush darajasini ta'minlanishi, aholining madaniy darajasi va saviyasini oshib borishi, yangi xizmat turlariga talabning paydo bo'lishi va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini innovatsiyalar diffuziyasi asosida rivojlanishi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.library.fa.ru/files/Marshall.pdf>.
2. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер. – Москва: Альпина Бизнес, 2005. – 454 с.
3. Bolter K., Robey J. Agglomeration Economies: A literature review. – 2020.
4. Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition (Vol. 76, No. 6, pp. 77–90). Boston: Harvard Business Review
5. Cohen, J. P., Coughlin, C. C., & Paul, C. J. M. (2019). Agglomeration, productivity and regional growth: production theory approaches. In Handbook of regional growth and development theories. Edward Elgar Publishing
6. Меркурьев В.В. Организационно-экономические основы развития агломераций муниципальных образований: теория и методология. Дис. на соис. уч. ст. Д.э.н. Кемерово – 2022. 21 стр.
7. <https://города2030.екатеринбург.рф/file/8344ee89e6e392bb9fd9958b1649c973> (дата обращения 15.08.2019).
8. McKinsey Global Institute, 2011 "Urban World: Mapping the Economic Power of Cities" report.
9. Audretsch, D., & Feldman, M. (2004). Knowledge spillovers and the geography of innovation. In J. V. Henderson & J. -F. Thisse (Eds.), Handbook of regional and urban economics: Cities and geography (Vol. 4, pp. 2713–2739). Amsterdam: North-Holland
10. Duranton, G., & Puga, D. (2004). Micro-foundations of urban agglomeration economies. In Handbook of regional and urban economics (Vol. 4, pp. 2063–2117). Elsevier.
11. Мерзлов Д. И. Развитие агломераций в кризисные периоды : дис. – Мерзлов Дмитрий Иванович.-Санкт-Петербург. СПбГЭУ. 2020.–180с, 2020.
12. Нецадин А.А. Новые тенденции расселения в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dok.opre-delim.com/docs/index-51975.html> (дата обращения: 15.08.2019)
13. O'zbekiston sanoati. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. Toshkent 2022-yil.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.